

ADNOTĂRI ASUPRA DISCURSULUI POLEMIC. CAMPANIA GENERAȚIONISTĂ

Prof. univ. dr. Cristian Florin POPESCU*

Abstract: *One of the most important debates between the two World Wars was the so-called generational campaign. The new, the young generation against the old generation. It was a new philosophical doctrine against the rationalism and the universalism. In România Mare, the young leaders of this new generation, Mircea Eliade, Petru Comarnescu, Constantin Noica, Emil Cioran, Eugen Ionescu et cetera, developed an entire rhetoric of irony against the old generation. A very interesting field of investigation from the point of view of the history of the Romanian press.*

Keywords: generation, polemics, irony, humour, rhetoric.

Avertisment. Acest text a mai fost publicat în anul 2000 într-o revistă aparținând unei instituții cu circuit închis. Îl repunem în circulație pentru că problematica pe care o abordăm ni se pare importantă atât din perspectiva istoriei presei române, cât și din perspectiva actualității reînviată în România acestor ani, într-o formă mult degradată: conflictul dintre generații.

Aceasta este o primă încălcare a standardelor publicării studiilor în reviste academice.

Autorul își asumă și o a doua încălcare a regulilor.

Citarea *in extenso*, pentru că faptele despre care este vorba se petreceau în anii 1928 și următorii, în texte publicate în presa vremii și, considerăm că posibilul cititor nu stă să investigheze colecțiile periodicelor anilor '30 (întreprindere laborioasă), pentru a înțelege în ce termeni a decurs campania generaționistă în România, în anii '30.

* Universitatea Hyperion din București, Facultatea de Jurnalism.

Preliminarii. O trăsătură definitivă a istoriei presei/a culturii române o constituie faptul că marii îndrumători culturali, marii scriitori (poeți, prozatori, critici) au fost publiciști pe cât de activi, pe atât de importanți.

Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, Tudor Arghezi, George Călinescu, Nicolae Iorga, Nae Ionescu, Mircea Eliade, Camil Petrescu etc. – iată doar câteva exemple alese într-o ordine cvasi-întâmplătoare.

Abordarea unei perioade culturale prin prisma a ceea ce la noi și aproape în întreaga Europă a anilor '30 a fost numit campania generaționistă poate oferi o imagine asupra efervescentei, dar și asupra calității înalte a conținutului presei române culturale din acea perioadă. Dacă adăugăm candoarea, sinceritatea, patetismul, impetuositatea începuturilor afirmării în calitate de publiciști care, începând cu anii 1926-1928 s-au solidarizat într-un grup în care diversitatea rămâne o notă definitivă, precum și clasicizarea ulterioară a celor mai mulți dintre protagoniști (Mircea Eliade, Constantin Noica, Petru Comarnescu, Emil Cioran, Eugen Ionescu și – evident George Călinescu), imaginea pe care ne-o putem forma devine și mai completă.

Unii scriitori ai vremii visau să-și adune textele polemice într-un volum, deopotrivă din respect pentru adversari, cât și pentru a reînvia tensiunea disputei. Ba chiar, Camil Petrescu – se pare – mărturisea că visează să așeze în pagină pe două coloane textul său și al preopinentului, pentru ca cititorul să poată urmări simultan cele două traiectorii argumentative.

Simultaneitatea la care poate visa filmul - și azi noile media – era și visul romancierului/dramaturgului/eseistului/filozofului, dar și al publicistului/jurnalistului Camil Petrescu.

Orice polemică de idei care se desfășoară în paginile presei urmărește nu numai impunerea unui corpus ideatic în dauna altuia, nu numai suspendarea unor concluzii valorizatoare și impunerea altora ci, de fapt, finalități retorice.

În această ordine de idei se realizează interdependența – pe care o considerăm definitivă – dintre **textul polemic** și **retorica ironiei**.

De unde, o superbă intuiție – O estetică a polemicii pe care Felix Aderca visa să o scrie. Estetica polemicii drept standard de atins prin tensiunea stilului/și a argumentării, dar și – element indispensabil – prin poziția etică a protagoniștilor.

Spectacolul pe care îl oferă publicistica dintre cele două războaie mondiale este la prima vedere deconcertant, dar captivant prin puzderia de publicații culturale, a cotidienelelor cu tiraj ce consacră spații ample fenomenului cultural/și polemicilor de idei (mai ales în câmpul literaturii). Altfel spus, datorită dinamismului publicistic ieșit din comun.

De unde, o mișcare de idei amplă în care confruntarea, dialogul, dezbateră, polemica, pamfletul apar aproape în fiecare zi.

Este o perioadă prin excelență polemică, semn al unei efervescente continue, semn al unor exigențe maxime, semn al unei nemulțumiri iscate din perfecționism care îmbrăca pe alocuri și formele anarhismului sau nihilismului sau teribilismului cultural.

În literatură ne plac defăimările și ne plictisesc laudele, afirma Northrop Frye¹.

Nu știm dacă protagoniștii din prim-plan și din fundal aveau în vedere acest aspect dar, cu siguranță, atitudinile lor polemice materializate în texte cu finalitate estetică, dar și etică și social-politică, se înscriu drept o contribuție importantă în constituirea unei tehnici a argumentării românești în câmpul publicisticii consacrate literaturii/culturii/filozofiei/politicii și în configurarea unei retorici a ironiei românești.

Urmărirea pe cât posibil pas cu pas din aceste două perspective a acestui fragment din evoluția publicisticii românești ne pare captivantă, căci vom avea în față o adevărată ierarhie a valorii argumentelor.

De la părerea nedecisă cu instabilitate cognitivă maximă și pondere subiectivă maximă, posesorul ei fiind mai puțin înclinat către controversă și mai degrabă spre gâlceavă sau ciorovăială, la o dezbateră dialogală, polilogală sau oratorică în care argumentul își îndeplinește rolul dublu. Acela de a susține fondul afectiv și semnificația cognitivă a obiectului gândit².

Până la textul cu intenții parodice sau, cum se exprimase E. Lovinescu, la diferența dintre pamfletul de cuvinte și pamfletul de idei.

De la Socrate până la perioada care ne interesează aici, **disputatio** sau **polemos** a însoțit neîncetat eforul omenirii civilizate în aflarea unei concluzii cu statut de adevăr în orice domeniu.

¹ Northrop Frye, *Anatomia criticii*, București, Ed. Univers, 1972.

² Gh. Mihai, Ștefan Papadiuc, *Încercări asupra argumentației*, Iași, Ed. Junimea, 1984, p. 21.

Evoluția retoricii se suprapune în bună măsură peste evoluția discursului polemic, ambele construcții discursive urmărind un rezultat cu două fațete: aflarea adevărului/și impunerea lui prin intermediul convingerii/persuadării publicului. Cu alte cuvinte, sunt urmărite atingerea certitudinii și persuadarea.

Desfășurarea ostilităților. Începând cu anul 1928, societatea românească a cunoscut o dezbatere aprinsă legată de tânăra generație de atunci, zgomotoasă, nerăbdătoare, frenetică, iconoclastă, pe alocuri, furioasă. O nouă generație care critica și respingea totul, în primul rând, generația așa-numită bătrână.

Una dintre primele încercări de definire obiectivă a unei noi generații intelectuale/literare, o întreprinde G. Călinescu. O superbă, complexă și nuanțată analiză care prevestește transformarea încă începătorului G. Călinescu, în divinul critic.

Spiritul poeziei postbelice reprezentate de Lucian Blaga, Al. Philippide, Camil Petrescu, dar și a poeziei create de poeți afirmați înaintea primului război mondial, precum Nichifor Crainic, Adrian Maniu, Ion Pillat, Vasile Voiculescu este absolut formal, consideră criticul.

Mai mult, până în anul 1924, lirismul invadează romanul (Ionel Teodoreanu), teatrul (Adrian Maniu, Scarlat Froda). După această dată însă, apariția în conștiința publică a unui poet mare – Tudor Arghezi, distanțarea de poezia minoră dar și potolirea simțurilor dezlănțuite duc la o fază prozaică sau critică. (...) Din punct de vedere ideologic, această fază se remarcă printr-un echilibru între subiect și obiect, între cultură și personalitate. Scriitorul este bine informat, are fraza abstractă, necomunicativă și ironică și tinde la o liniște academică, prudentă și metodică. Exponentul acestei faze este d. Tudor Vianu (...) [care], prin forma spiritului său maioreșcian ar trebui să fie șeful generației de azi, ce tinde la echilibru.

Prin 1927 însă, continuă autorul, s-au auzit trâmbițele unei noi generații. Caracterul primordial al aceste noi serii este anonimul. Campionii nu sunt creativi, ci formulativi; nu fac critică ci manifeste, nu judecă, ci polemizează. E greu de precizat cine formează această serie, tocmai fiindcă nu există individul creator. Nu e mai puțin adevărat, că o căutare nouă există. Și dacă ar fi să ne exprimăm mai bine, nici nu este o generație nouă, ci o continuare a generației mai bătrâne. (...) Generația aceasta așa-zisă nouă nu este exclusiv mistică. Ortodoxă este revista «Gândirea» cu generația ei mixtă. Noii tineri prezintă însă simptome generale străine de ea, dacă nu chiar ostile.

Acești tineri fac parte totuși dintr-o categorie mai largă, nu mistică, ci **frenetică**. Această pleiadă vrea ceva cu pasiune, fără să știe anume ce, vrea să se afirme cu violență fără să fie însă în stare, vrea să dărâme tot fără să poată construi. Această atitudine agresivă nefiind periculoasă, este simpatică și făgăduitoare prin forța ei internă. **Juventus frenetica** nu are până acum talent, nici circumspecția critică. Are însă un mare avânt speculativ și polemic. Ea culege informații multiple de pretutindeni și le adună în construcții și informe, sublime dar și bombastice, cu documentație laudabilă, dar și cu erori formidabile, cu pedanterie și lirism. Această inflație ideologică cu efecte bombastice își are asemănarea în generația care [i]-a provocat lui Maiorescu «Beția de cuvinte» (...). Ne aflăm în fața aceleiași uimiri și avântări într-o preocupare nouă pentru care însă, instrumentul verbal a rămas înapoiat. Șeful defunct al prezentului este Vasile Pârvan, eseistul. Aceași gravitate prolixă în a sonda probleme mari, aceeași fervență lirică antirațională, aceeași licență verbală. Unele pagini tinere sunt pastişate de-a dreptul din «Memoriale».

Al doilea exponent al momentului este, oricât s-ar părea de curios, raționalistul Mihai Ralea.

(...) Concluzia este că noua tendință este **jurnalistică și normativă** [subl. n.], în vreme ce scrierile mai vechi continuă să fie artistice sau critice.

(...) Un lucru trebuie însă stabilit.

Juventus nu ne poate combate cu propria noastră tinerețe, cu propriile noastre avânturi, cu propriile noastre experiențe. **Juventus** se naște. Și actul nașterii este inferior actului vieții³. [În anul 1928, G. Călinescu avea 29 de ani].

Curios sau mai degrabă nu, dar indicându-i ca posibili mentori ai noii generații pe un maiorescian (Tudor Vianu) și pe un raționalist (Mihai Ralea), G. Călinescu fraternizează cu intelectualistii de la efemera, dar consistenta *Kalende* (*id est*, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu și Pompiliu Constantinescu). Dintre aceștia, se distinge Vladimir Streinu cu care avea să polemizeze aprig către sfârșitul aceluiași an, 1928, ceea ce ar constitui încă o probă a superficialității aderării efemere a criticului la mișcarea gândiristă.

Sfârșitul anului 1928 și începutul anului următor au fost marcate de o dezbatere care devenea tot mai amplă, pe marginea noii generații.

Era o epocă în care vechile scări de valori pozitiviste, progresiste, scientiste ale secolului al XIX-lea, continuări directe ale universalismului iluminist al secolului al XVIII-lea, erau vehement contestate în urma

³ G. Călinescu, *Generația bombastică, Viața Literară*, III, 91, 27 oct., 1928.

primului război mondial.

În planul gândirii speculative se impune în Europa *Lebensphilosophie*.

În plan ideologic/politic renașc naționalismele.

În planul eseului cu ambiție de filozofie, un Spengler (*Declinul Occidentului*) sau un filozof ortodox panslavist, precum Nikolai Berdiaev (*Un nou Ev-Mediu*), dar și un Keyserling (*Analiza spectrală a Europei*) se bucurau de o mare audiență.

Stilul de viață european – mai ales al tinerelor promoții – devine frenetic. Este perioada în care exportul cultural american la scară industrială invadează Europa: producțiile hollywoodiene, jazz-ul, automobilul.

Și, cum orice propagandă sociologică (culturală) captează cu precădere segmentul imediat postadolescentin, ceea ce avea să fie cunoscut sub numele de campanie generaționistă avea să se facă simțit în întreaga Europă (inclusiv în România Mare).

Pe scurt. Aceia care s-au grupat în ceea ce ei înșiși au numit tânăra generație erau aceia care, prea tineri pentru a participa la primul război, odată țara reîntregită, erau animați de un amplu elan constructiv în toate domeniile.

Această mișcare socială / politică /culturală / literară / publicistică marchează o chestiune foarte interesantă din punct de vedere sociologic, dar poate explicabilă în condițiile unei societăți în criză.

Generația biologică se scindează.

Concret, un Mircea Eliade, Petru Comarnescu, Constantin Noica, Eugen Ionescu, Ionel Jianu, Octav Șuluțiu – tinerii adică – intră adesea în polemici aprinse în chestiunea generaționistă cu un G. Călinescu, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu etc., doar cu câțiva ani mai vârstnici.

Altfel spus, o generație biologică se scindează în două generații culturale : așa-numiții bătrâni și tinerii.

De notat că tinerii fuseseră grupați în jurul unor mentori – cei mai importanți fiind Nichifor Cranic, directorul revistei *Gândirea* și Nae Ionescu.

Pe de altă parte, de subliniat că, pe atunci adolescenții Petru Comarnescu, Eugen Ionescu, Constantin Noica reprezintă un contingent generaționist neafiliat vreuneia din direcțiile reprezentate de cei doi directori ai unor publicații foarte importante pentru istoria presei, a literaturii, a filozofiei, a politicii românești din anii '30.

Revenind. Să amintim că revista *Viața Literară* este aceea care găzduiește polemica pe care o parcurgem.

Un C. Negoită, de pildă, se străduiește să explicitizeze simțămintele noilor veniți în cultura română, pe care îi înregimentează în chip absolutist

în direcțiile propuse de Mircea Eliade în serialul intitulat Itinerariu spiritual.

Cu Invazia adolescenților, G. Călinescu își spune cuvântul și mai răspicat în chestiunea generaționistă.

Tinerii nervoși, iconoclaști, mai ales aceia grupați în jurul lui Petru Comarnescu la pagina culturală a ziarului Ultima Oră, sunt văzuți ca o asociațiune ocultă cu un aer de neseriozitate, câtă vreme opera lor este doar o virtualitate.

În ultimă instanță, demersul lui G. Călinescu țintește finalități educative invitându-și și stimulându-și partenerei de dialog la o muncă asiduă, la **seriozitate culturală**.

Trecem printr-o fază de neseriozitate culturală, umoristică. Suntem terorizați de tipul «mucosus». Acesta te întreabă de vârstă și îți dă un respect invers proporțional cu numărul de ani. De munca ta, nu te întreabă nimeni.

Tinerețea nu e condamnilă, dar nici lăudabilă. Ea este numai o cheazășie de mai mare vitalitate și leagă de sine mai multă speranță. În lupta între valori, vârsta însă nu are ce căuta. Doamne! Situația scriitorului a devenit azi asemănătoare cu a fetelor nemăritate. Trebuie să-ți ascunzi vârsta, ca să nu-ți atragi mânia noilor candidați la viață! Duel între generațiile intelectuale a existat întotdeauna, dar el presupunea o distanță măcar de o viață de om și calități egale de creator. Dar o luptă între omul de cultură fie și bătrân și absolventul de liceu, un necunoscut și neproductiv, aceasta e o ciudățenie rară. Când însă lupta se duce în virtutea deosebirii de vârstă care ajunge uneori până la 6 luni, aceasta e numai impertinență regretabilă. Un lucru e hotărât. La 20 de ani nu se pot face opere durabile în domeniul cugetării cu deosebire, iar la 50 de ani, un intelectual poate da cele mai legitime nădejdi. Ne-am fi așteptat ca verbozitatea tinerilor în discuția dintre mistici și raționaliști să aibă drept consecință luarea cu asalt a băncilor Universității și a meselor Bibliotecii Academiei. În mare parte, tânăra generație este o asociațiune ocultă cu scopul de a arunca în opinia publică fără examen, nume de care nu se leagă nici o activitate. Cu sprijinul sau indiferența vinovată a unor gazete, această pleiadă conturbă seninătatea literelor române organizând polemici inutile între necunoscuți inutili, care caută să obțină fără contribuție, satisfacțiile reputației. Îmi pare rău că trebuie să citez aici numele d-lui Petru Comarnescu, tânăr inteligent și simpatic, dar organizator al celei mai detestabile insurecții de colegieni. D-sa este și unul dintre aceia care **confundă gazetăria cu literatura, crezând că gazetarul are misiunea de a judeca. Gazetarul poate face critică decât dacă e critic sau creator. Ca simplu gazetar, trebuie să se mulțumească cu colportarea** [subl. n.]. (...) Totuși, mi se pare neserioasă

exhibarea numelor înaintea operei⁴.

Cum era de așteptat, replica lui Petru Comarnescu nu s-a lăsat mult așteptată.

Dialogul pare însă a se desfășura pe planuri diferite. G. Călinescu invită la seriozitate culturală, pe care preopinutul său o interpretează drept o invitație la tăcere.

Mai mult. Din punctul de vedere al acestor tineri, disputa nu are în vedere numai criteriul vârstei, ci este legată de efortul de a accede la o nouă spiritualitate.

D. Călinescu nu are calitatea să ne impute că anticipăm valoarea tinerilor care nu au nici o carte publicată, pentru că însăși domnia-sa este vinovat de a se fi lăudat și anticipat pe sine însuși. Crede cititorul că d. Călinescu este autorul următoarelor rânduri: «Eram de tot tânăr când am simțit chemarea de a face judecăți literare»; sau: «Trebuie ură, trebuie indignare, trebuie mânie clamoroasă și neîmblânzită pentru ca judecata suficientă pentru sine să-l zguduie pe omul în genere indiferent»; sau leit-motivul prea des repetat: «Și atunci m-am ridicat mai sus»? ⁵

Dacă cititorul nu crede că autorul acestor anticipații și confesiuni neîndrituite de vreo muncă temeinică sau de trecutul vreunei cariere magnifice nu este chiar d. Călinescu, să citească *Gândirea* din mai '28 și se va convinge [Se face trimitere la eseul lui G. Călinescu *Ascensiune*, care a apărut în revista *Gândirea*].

Vra să zică, fără să fi ajuns notoriu și cu autoritate neclintită, d. Călinescu a simțit chemarea criticii și astfel, s-a ridicat din ce în ce mai sus. Cel puțin, așa crede d-sa. (...) Cât privește pe d. Noica, mă bucur pentru viitorul său, că el este unul din aceia care pot distinge fazele bune de cele rele ale unei personalități și nu se lasă orbit de nume și prejudecăți. Aceasta înseamnă seriozitate, în ciuda d-lui Călinescu care constată, tocmai, o fază

⁴ G. Călinescu, *Invazia adolescenților*, *Viața Literară*, IV, 100, 12 ianuarie 1929.

⁵ În anii 1928-1929, G. Călinescu nu publicase încă nici un volum. *Viața* lui Mihai Eminescu, *Opera* lui Mihai Eminescu și, desigur, *Istoria literaturii române* de la origini până în prezent aveau să apară începând abia cu anul 1933. În acei ani însă, G. Călinescu, deși un temperament intelectual neincorporabil într-o direcție/curent de idei, cochetase cu gruparea lui Nichifor Crainic. Două eseuri lirice și patetice, *Ascensiune* și *De apparitione Angelorum* sunt mărturiile acestei idile ideologice. În decursul a câtorva ani însă, apele ideologice/politice despărțindu-se, divinul critic va publica *De disparitione Angelorum* – text ce marchează ruptura sa definitivă de ortodoxismul gândirist în favoarea raționalismului de tip iluminist, alături de Mihai Ralea, Șerban Cioculescu ș.c.l.

de neseriozitate culturală ⁶.

Din acest moment, redacția paginii culturale a ziarului *Ultima Oră* condusă de Petru Comarnescu, inițiază o adevărată campanie anticălinesciană, pe care nu trebuie să o stigmatizăm tratând-o drept una injurioasă și lipsită de discernământ cultural căci, să nu uităm, în anii 1928-29, **opera călinesciană încă nu exista.**

Oratorul G. Călinescu, de data aceasta, este tratat de către Petru Comarnescu ca fiind baroc, prolix, incapabil să se adecveze la textul luat în discuție.

Am aflat că d. Călinescu are cunoștințe vaste. Numai despre Blaga nu am aflat nimic autentic. De «Meșterul Manole» nici nu s-a pomenit. În schimb, știm că d. Călinescu simte elemente anacreontice de ebrietate gastrică și carnală, că observă luna în romantism și soarele în poezia panică, dar că poezia lui Sirius nu o pricepe. În sfârșit, că. D. Blaga cântă ca lăcusta ⁷.

Dacă demersul călinescian avea și finalități pedagogice, nu este mai puțin adevărat că virulența criticilor suportate va fi contribuit la cristalizarea strălucitoare de mai târziu a gândirii sale și a stilului său.

Constantin Noica este indignat de sugestia mai clar sau mai voalat formulată, ca tinerii să se abțină deocamdată să-și exprime opinia.

Și, în continuare, dacă nu sunt orator, nu am voie să discut retorica d-lui Călinescu? Iertați-ne, o, zei ai scrisului românesc, dar oracolul furiei voastre nu îl înțeleg!

Răspunsul altui adolescent semnat de Octav Șuluțiu este o pledoarie în favoarea freneziei elanului vital.

În fine, punctul culminant al acestei campanii îl atinge articolul lui Ionel Jianu care, situându-se pe pozițiile moralistului, imaginează o **fiziologie a cabotinelui intelectual**, nimeni altul decât G. Călinescu.

Din partea revistei *Viața Literară*, răspunde de data aceasta un alt tânăr, Al. Dima. Tonul său este aspru, iar stilul ponderat. Temerea sa este aceea a unei inflații literare care ar putea-o repeta pe aceea din vremea lui Heliade. Iar sugestia este abia schițată. Tinerii publiciști zgomotoși seamănă teribil cu Rică Venturiano. Diletantismul lor se manifestă sub forma unui enciclopedia neasimilat, grăbit, care se exprimă incoerent. Figura poetică a **stăvilarelor** este, de fapt, o invitație la meditație. Poziția lui Al. Dima se situează în pură descendență maioreșciană. Aici, ironia este una rece, scrobită, academică – o formă a superiorității care se manifestă stilistic, prin concizie.

⁶ *Ultima Oră*, I, 18, 18 ianuarie, 1929.

⁷ Referire la conferința susținută de G. Călinescu la Ateneul Român.

[Tinerii] scriu, se ridică și [privesc] cum fumează în urmă ruinele gloriilor de altă dată zdrobite de șarja lor nebună. Bieți copii care trăduiesc realitatea cu visul lor naiv! Dar unde ne sunt stăvilarele ?

În ceea ce îl privește, G. Călinescu, după ce constatase **invazia adolescenților**, își micșorează și mai mult adversarii în ultimul text cu care participă la acest dialog: Fronda copiilor. Text în care parafraza ironică este procedeul predilect.

Și apoi, acțiunea unei astfel de bande este o insultă permanentă adusă tinerimii care tace fiindcă învață. Tainicile valori de mâine nu au vreme să facă revista zilnică a valorilor și să organizeze exhibiții de box intelectual între indivizi necunoscuți.

Pe de altă parte, textul capătă aspectul unei spectaculoase și destul de bizare provocări la duel.

Dacă strămoșii mei, ale căror hrisoave urlă în sânge nu ar fi înfipt sapa în pământ și nu ar fi prins bureți în arhipelag, l-aș provoca la duel pe acest marchiz ridicol [Petru Comarnescu – n.n.], ca să văd cum țâșnește sângele său incolor și veșted. Dar nu mânuiesc spada. Îmi rămâne calea cărturărească a penei...

Într-o singură privință s-a înșelat însă G. Călinescu. Presupusa dorință a celor de la Ultima Oră să colaboreze cu Gândirea. Nici Constantin Noica, nici Petru Comarnescu nu au colaborat la revista lui Nichifor Crainic. Mai mult. În anul 1929, Petru Comarnescu avea să publice unul dintre cele mai virulente și mai ample rechizitorii împotriva ideologiei Gândirii.

Frona copiilor primește două răspunsuri publicate în aceeași zi (6 februarie, 1929). Unul semnat de Constantin Noica (Când ai vedenii), celălalt, al lui Petru Comarnescu (Un caz anormal).

Constantin Noica sesizează **litota** către aneantizare ce se construiește la nivelul întregului text, prin titlurile succesive ale lui G. Călinescu.

Un articol era intitulat «Invazia adolescenților». Nemulțumit de onoarea pe care ne-o făcuse numindu-ne adolescenți, d. Călinescu a revenit. «Frona copiilor». Se anunță pentru numerele viitoare ale revistei gazdă «Războiul sugacilor» [Evident, ultimul titlu nu a fost anunțat și textul cu acest din urmă titlu nu există].

Și Constantin Noica și Petru Comarnescu resping vehement bănuiala că ar dori să colaboreze la Gândirea.

Constantin Noica.

Dar asta poate să mă împiedice să cred ca cititor ceea ce cred despre revista d-lui Crainic? Și, ca modest scrib să afirm că în clipa în care voi fi în stare să scriu oriunde, nu voi semna alături de manifestații «Crinului

Alb»?⁸

Petru Comarnescu.

D-sa, care le știe pe toate. Că Blaga e lăcustă, că noi vrem să intrăm la «Gândirea» (unde au intrat atâtea mediocrități pe care le disprețuim), că activitatea tinerimii de azi e maladivă – numai d-sa, cu cei 30 de ani, cu inteligența-i specifică acestei vârste, cu capitala-i ascensiune parcursă, cu necontestatu-i dar oratoric; cu talentu-i neîntrecut de a face imagini, va putea să ne explice aceste subtilități. Dar pentru noi, d. Călinescu (...) nu mai prezintă nici un interes. Până nu va reveni la normal recunoscând toate lipsurile conferinței sale lamentabile și toate nonsensurile articolelor sale, noi nu mai avem ce discuta cu d-sa. La injurii și abilități de prost gust, noi nu ne scoborâm. Ne-ar fi atât de ușor să descriem analogia dintre iepure și d. Călinescu. Dar față de un caz ca acesta, tăcerea este singurul remediu. Prieteni, nu-l tulburați pe d. Călinescu!

În acest fel, această polemică se încheie.

Dar discuția în chestiunea generaționistă va continua până în jurul anului 1936 îmbogățindu-se prin fiecare luare de cuvânt. Dialogul capătă în acest fel aspectul unei dezbateri în care sunt ascultați deopotrivă toți aceia care simt că au ceva de spus.

Pentru Eugeniu Speranția, de pildă, această nouă ceartă a anticilor cu modernii nu este nici prima, nici ultima. Premisa implicită a argumentării sale se înscrie în teritoriul **ironiei metafizice**. **Sub speciae aeternitatis**, disputa generaționistă va fi privită din perspectiva complementarității sale. Cele două tabere își vor fi adus deopotrivă contribuția la conturarea unui climat cultural.

* *
*

Cineva s-ar putea întreba cu legitimă nedumerire de ce **o retorică a ironiei** și încă, **a ironiei românești**, și de ce neapărat **aplicată asupra polemicii literare**?

Prima parte a întrebării formulează aproape o falsă problemă pentru că mai toate elementele conceptului **ironie** au fost formulate încă din antichitate.

La Aristofan, termenul avea accepțiunea **simulare**.

La Demostene, simularea îi aparținea aceluia care dorea să se sustragă serviciului militar.

⁸ Sorin Pavel, Ion Nistor, Petre Marcu-Balș, Manifestul Crinului Alb, *Gândirea*, VIII, nr. 8-9, 1928.

Iar la Aristotel, termenul are o conotație explicit morală, exprimând opoziția față de acela care își exagerează meritele.

Aristotel preia de fapt **ironia socratică** ce preferă aparenta umilitate a ignoranței simulate, supralicitând valoarea replicii preopinentului, pentru a ajunge la demonstrarea adevărului.

Când a primit moștenirea lui Socrate, Cicero, fiu serios al unui popor serios, a văzut în ironie un armament și un instrument al elocinței. Ceea ce era o vulgarizare, dar și o umanizare. După el, Quintilian a făcut din ironie o parte a retoricii, (...) ceea ce a însemnat o trădare a lui Socrate, dar și o deschidere largă a porților literaturii pentru ironie.⁹

De la Quintilian încoace – se pare – **ironia**, căpătând o largă întrebuințare în domenii variate, de la filozofie la etică și, de aici, la toate genurile și speciile literaturii, termenul riscă (precum **mitul**, de pildă), printr-o pulverizare semantică, să semnifice foarte multe lucruri și nimic cu exactitate.

Neoretoricienii, indiferent de școala din care fac parte, tributari fie unei tradiții de exprimare franceză (Roland Barthes), fie germană, fie anglo-americană (Kenneth Burke, Wayne C. Booth) se străduiesc din răzputeri să introducă toate nuanțele necesare analizând termenul **ironie**, urmărindu-l în cât mai multe ipostaze.

O primă constantă care ține de domeniul evidenței constă în perenitatea ironiei, ea traversând toate epocile și curente filozofice și literare, de la clasicism și romantism, până în contemporaneitate.

Astfel încât, Kenneth Burke a putut ajunge la această convingere.

Nu putem folosi limbajul cu maturitate, până când nu suntem în chip spontan familiarizați cu ironia.

Iar atunci când Wayne C. Booth afirmă că orice bun cititor trebuie să fie printre altele sensibil în a detecta și în a reconstrui sensurile ironice¹⁰, nu știm dacă restrânge sau lărgeste sfera de acțiune a ironiei în literatură.

Pulverizarea semantică pe care o invocam, capătă adesea accente comice căci, de regulă, aceia care studiază ironia, îi anexează umorul. Iar aceia care se ocupă de umor reduc ironia la un simplu mijloc de realizare a lui.

Dilema este, ca orice dilemă, insolubilă și a tenta aici un istoric al devenirii ei ar fi de tot inutil.

Doar Henri Morier încearcă să stabilească punți de legătură între cele două concepte.

⁹ Robert Escarpit, *L'Humour*, Paris, PUF, 1972, p. 98.

¹⁰ Wayne C. Booth, *A Rhetoric of Irony*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1975.

Umorul este în general caritabil – constată autorul – pentru că între umorist și victimă se stabilește o complicitate care – eliminând judecata/verdictul – presupune iertarea. Umoristul se preface că găsește normal anormalul și, în plus, spre deosebire de ironist, nu răstoarnă antifrastric sensul cuvintelor.

Iată de ce, ironia este inseparabilă de polemică, acestea împletindu-se atât de strâns, încât renunțarea la unul dintre cei doi termeni ar însemna sacrificarea unor nuanțe prețioase.

O altă constantă pe care este folositor a o aduce în discuție, este descrierea atitudinii mentale a ironistului care, terestru spus, constă într-o **iritare autocontrolată**.

Ironia este expresia unui suflet care, îndrăgostit de ordine și de dreptate, **este iritat** [subl. n.] de inversarea unui raport pe care îl consideră natural, normal, inteligent, moral și care, simțind nevoia de a râde disprețuitor de această manifestare a greșelii sau a neputinței, o stigmatizează într-o manieră răzbunătoare răsturnând, la rândul ei, sensul cuvintelor (antifrază) sau descriind o situație opusă aceleia reale (anticatastază). Ceea ce este un fel de a repune lucrurile în ordine.

Funcția ironiei, ca și a umorului, este una socială, fiind necesar un terț pentru a o repera și pentru a o descifra.

Discrepanța dintre situația și limbajul care îi corespunde îl forțează pe auditor să rezolve prin ironie legătura dintre semn și obiect. Altminteri, fraza rămâne despărțită de reguli și neinteligibilă ¹¹.

În acest caz, cine este ironistul? Sufletul iritat ? Sau auditoriul?

În situația polemicii/dezbaterii, cine este ironistul? Unul dintre combatanți sau amândoi sau cititorul?

Chestiunea se cere explicată.

Este necesar a distinge între figurile de construcție ale discursului ironic și între procesul decodării.

De la Quintilian până la Wayne C. Booth, listele tropilor care contribuie la sugerarea râsului interior al ironistului au devenit tot mai cuprinzătoare.

Într-un fel sau altul, textul ironic se construiește cu ajutorul sau este în legătură cu metafora, cu comparația, cu alegoria, cu apologul, cu metonimia, cu sinecdoca, cu asteismul, cu micticismul, cu charienteismul, cu preteriția, cu **railleria**, cu burlescul, cu paranomasia, cu flatarea (lingușirea) vs. nivelul macro-sintactic. Textul/discursul ironic se apropie sau se confundă cu

¹¹ Henri Morier, *Dictionnaire de Poétique et de Rhétorique*, Paris, PUF, 1975, p. 555-56 ; 582.

fabula, cu satira, cu pamfletul, cu parodia, cu portretul etc.

Aceste enumerări ample i-au determinat pe unii retoricieni și filozofi să ajungă dintr-o nemărturisită aspirație către ordine, la concluzia că întreaga literatură este ironică. Mai mult. Că cea mai simplă manifestare lingvistică ar fi ironică, întrucât cuvintele mai mult **ascund** decât **mărturisesc**. Este, desigur, o exagerare.

Și totuși, referindu-se la actul decodării, **într-un fel de artă a lecturii unui text cu intenții ironice**, Wayne C. Booth stabilește patru pași ai reconstituirii semnificației textului ironic.

1. Cititorul este obligat să respingă semnificația literală [datorită faptului că] drumul spre noi semnificații trece printr-o convingere neexprimată care nu poate să fie reconciliată cu semnificația literală.

2. [Încercarea] unor interpretări sau explicații alternative.

3. O decizie cu privire la cunoașterea sau credințele autorului trebuie totuși luată.

4. Odată luată aceeași decizie, (...) putem alege, în fine, o nouă semnificație sau un corpus de semnificații cu care putem fi în siguranță.

Concluzia?

Poate că nici o altă formă a comunicării umane cum este ironia, nu realizează atât de mult, cu atâta rezeziune și cu o asemenea economie de mijloace.¹²

S-a constatat că, de obicei, epocile (perioadele) omogene din punct de vedere politic, social, religios – deci ideologic – sunt mai puțin sau deloc favorabile scepticismului și ironiei.

Or, polemica pe care am ales-o drept punct de pornire pentru aceste considerațiuni, se înscrie într-o perioadă zbuciumată de căutări specifice crizei de identitate (o criză ce trebuie înțeleasă drept tranziția de la o ordine la alta). Încât, contextul socio-politic-cultural, și deci și starea de spirit erau cât se poate de favorabile înfloririi ironiei.

Tinerii care nu aveau încă atunci 30 de ani se situau de la bun început în postura novicelui, a naivului, a copilului care formulează întrebări neașteptate, repunând totul în discuție. Aceasta este numai aparent o îngroșare căci, aproape fără excepție, vârstnicii sugerau într-un fel sau altul, postura lui **Candide** în care se situau zgomotoșii lor adversari.

Mircea Eliade, bunăoară, accepta cu destul curaj această ipostază (ne amintim, desigur, elogiul diletantismului) reabilitând cu toată convingerea

¹² Wayne C. Booth, *op. cit.*, p. 7; 101. Vladimir Jankélévich, *L'Ironie*, Paris, Félix Alcan, 1936, p. 20.

ridicolul.¹³

Figura de gândire care susține acest eseu este **paradoxul**. Un paradox asemănător cu acela formulat de Unamuno care, în celebrul lui eseu filozofic, Sentimentul tragic al vieții, printr-o răsturnare spectaculoasă ni-l descrie pe Don Quijote.

Într-un cu totul alt registru, eliminând patetismul, se va situa Eugen Ionescu căruia i se poate aplica aforismul pătrunzător al lui André Maurois:

Fiecare popor râde de ceea ce se teme și de ceea ce admiră cel mai mult.

Fie că privim azi volumul de debut Nu ca pe un fel de J'Accuse transpus în câmpul literaturii/publicisticii noastre, fie că îl luăm ca pe un pamflet sau ca pe o ironie împinsă până la sarcasm, am putea spune că Eugen Ionescu, respingând o serie de celebrități ale epocii de la Tudor Arghezi la Ion Barbu, Camil Petrescu, Petru Comarnescu, Mircea Eliade, reținând doar două nume: Titu Maiorescu și Mihai Eminescu – nu s-a temut de ierarhiile consfințite, începând însă - paradoxal - să le admire tot mai mult pe măsură ce **refutatio** era mai caustică.

Fie că îl numim pe autor **umorist**, fie că îl numim **ironist** (antifraza este procedeul predilect al construirii textului), Nu suspendă o serie de evidențe deliberat.

Râsul spectatorului este sincer, dar ușor scandalizat. Scandalul ar putea opri râsul, dacă tonul umoristului nu este perfect reglat. Tensiunea ironică este aici la maximum.¹⁴

Eugen Ionescu evoluează cu exuberanța vârstei în teritoriul ludicului. O cale intermediară între patetismul ușor încrâncenat al lui Mircea Eliade și tragismul lui Emil Cioran.

Dacă Eugen Ionescu ilustrează pe alocuri ironia de conciliere sau unorul, Emil Cioran, nepărăsind niciodată **culmile disperării** la care a ajuns încă de la primul său volum, se înscrie – oricât de paradoxal – în teritoriul ironiei imanente.¹⁵

Pe urmele lui Nietzsche, dar mai ales ale lui Kierkegaard, Emil Cioran exorcizează răul care provine din limitele omului și, numindu-l, îl diminuează, fără însă a-l elimina pe de-a-ntregul. La limita dintre filozofie și literatură, tânărul de atunci oscila de fapt între **tragedie** ca gen literar și **cinism** ca atitudine filozofică.

¹³ Mircea Eliade, *Invitație la ridicul*, în vol. *Oceanografie*, București, Ed. Cultura Poporului, 1934, p. 23-28.

¹⁴ Robert Escarpit, *op. cit.*, p. 101.

¹⁵ Henri Morier, *op. cit.*, p. 583.

Concluzie. Aceste elemente sumare nu fac decât să pună și mai clar sub semnul evidenței coordonatele, în același timp specifice și universale, ale unei **ironii românești**.

Desigur, nu se poate afirma că ironia apare în literatura noastră odată cu această tânără generație a anilor '30.

Ironia se manifestă în literatura română încă de la cronicari (mai ales cronicarii munteni), iar în critica literară – nu mai este nevoie să subliniem – a fost profesată sistematic mai întâi de Titu Maiorescu.

Polemica, starea de spirit, atitudinea care rezută din această campanie generaționistă, cu siguranță că au exploatat resursele ironice ale spiritului românesc, contribuind la impunerea fără precedent a **eseului** în presa epocii (inclusiv în cotidienele vremii).

Bibliografie

1. Booth, Wayne, C., *A Rhetoric of Irony*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1975.
2. Călinescu, George, Generația bombastică, *Viața Literară* III, 91, 27 octombrie, 1928.
3. Călinescu, George, Fronda copiilor, *Viața Literară*, IV, 102, 30 ianuarie, 1929.
4. Eliade, Mircea, Invitație la ridicol, în vol. *Oceanografie*, București, Ed. Cultura Poporului, 1934.
5. Escarpit, Robert, *L'Humour*, Paris, PUF, 1972.
6. Mihai, Gheorghe, Papadiuc, Ștefan, *Încercări asupra argumentației*, Iași, Ed. Junimea, 1984.
7. Morier, Henri, *Dictionnaire de Poétique et de Rhétorique*, Paris, PUF, 1975.